

Then the question arises: whether the permanent neuroticism and hidden implosion are the possible side effects of the scientific creativity game. Therefore, cynicism of falsification-plagiarism practices can be considered as the result of one's certainty of the support from the community, which tolerates quasi-scientific second-hand as well as a distinctive defensive strategy against the threat of non-recognition by the community, guided by the values of scientific virtue.

In this paper the fundamental role of S. Pavlychko's issue «The methodological situation in contemporary Ukrainian literary studies» has been underlined. The author states that all subsequent issues in the field of Ukrainian postcolonial literary and meta-literary studies directly or indirectly refer to the main points contained in S. Pavlychko's texts. This prominent researcher underlined the impossibility of non-theoretical status of literary criticism research papers.

Key words: *self-reflection, self-meta-description, Ukrainian literary studies, monitoring, plagiarism, cultural practice, theory and methodology of literature studies.*

УДК 821.161.1-1

С. О. Зубенко

ПОЕЗІЯ П. АНТОКОЛЬСЬКОГО 1910-х – 1920-х рр. В КОНТЕКСТІ ТВОРЧОСТІ О. БЛОКА

У статті досліджено вплив поезії Олександра Блока на ранню лірику Павла Григоровича Антокольського. Вперше досліджено раніше невідому ранню лірику поета, що дозволило уточнити періодизацію його творчості та виділити у ній період «учнівства», що припав на 1910-і роки. Доведено, що поетика ранньої лірики П. Антокольського, її тематика та образність зумовлені впливом символізму, перш за все, творчістю О. Блока і багато поетичних рішень поета є наслідуванням, в якому експлуатуються різноманітні засоби виразності й клішовані образи.

Ключові слова: *символізм, спадщина поета, клішовані образи, учнівство.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-37-42

П. Антокольський увійшов у літературу у той час, коли її вигляд визначала поезія. Як справедливо зазначали Андрій Тоом і Анна Тоом, «... в Петербурзі і Москві вирувало літературне життя: один за одним виникали поетичні гуртки, раз у раз з'являлися нові яскраві індивідуальності. Предмет загального захоплення – вірші Олександра Блока, поета старшого покоління. Але вже в повний голос заявили про себе і молоді таланти, майже однолітки Антокольського: Ахматова, Пастернак, Мандельштам, Цветаєва, Маяковський, Єсенін – сильні, яскраві особистості, впевнені в собі поети, на рівних сперечалися з попереднім поколінням. А він – все ще наївний юнак, до того ж дуже сором'язливий» [3, с. 5]. Попри яскраву талановитість та на підтримку М. Цветаєвої, молодий поет не вважав свої ранні твори гідними публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перша збірка віршів П. Г. Антокольського вийшла у світ в 1922 р., проте критика не звернула на неї особливої уваги. Лише в 1933 році його поезії була присвячена спеціальна стаття

А. Тарасенкова «Творчість Павла Антокольського», опублікована як вступна стаття до сьомої збірки віршів поета «Вибране». Слід зауважити, що поезія П. Антокольського вивчена фрагментарно і неповно. Спостереження таких дослідників як Л. Аннінського, Т. Бек, І. Грінберга, В. Динник, Р. Ігошиної, С. Крилової, Л. Левіна, Т. Летапурс, К. Нікітіної, Л. Озерова, Д. Резнікова, А. Тарасенкова не дають уявлення про повний обсяг і різноманітність його спадщини та не звертаються до ранньої лірики П. Г. Антокольського.

Творчість поета було заведено розглядати в контексті радянської поезії та вважати часом його входження в літературу 1920-і роки. Ця точка зору не є коректною та переглядається у зв'язку з введенням в науковий обіг понад двохсот раніше невідомих творів, що вперше були надруковані лише у 2010 році у збірці «Далеко это было где-то...». Ця збірка є результатом наполегливої роботи нащадків поета – Андрія Тоома, професора Державного університету Пернамбуко (Бразилія) і Анни Тоом, професора Міжнародного Університету Туро (США) з архівом П. Г. Антокольського.

Метою дослідження є аналіз вперше надрукованих ранніх віршів П. Г. Антокольського, що дозволяє уточнити періодизацію його творчості та виділити у ній період «учнівства», що припав на 1910-і роки. Сформульована мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- окреслити шляхи засвоєння поетом тематики та образності поезії О. Блока;
- уточнити місце поезії П. Антокольського тієї пори в контексті російської поезії постсимволізму.

Виклад основного матеріалу. П. Антокольський як поет сформувався у Срібний вік російської поезії й пройшов шлях, що почався із захоплення символізмом, футуризмом і акмеїзмом. Як і багато його сучасників, він не був прихильником революції 1917 року, проте вписався в нову соціокультурну ситуацію, став відомим поетом, який мав своїх читачів і шанувальників. Перекодування його письменницької репутації дозволяє говорити про нього, як про поета Срібного віку, з художнім і культурним багажем якого пов'язані особливості його віршів наступних років.

Зумовленість перших творів символістською тематикою і поетикою визнавав і сам поет. У автобіографічній повісті «Мої записки» він писав про те, як вперше почув виступ О. Блока в Тенишевському училищі у Петрограді навесні 1920 року і про невдалу спробу познайомитися з поетом: «І ось він закінчив зовсім, пішов з естради, був оголошений наступний поет, але я зрозумів, що після Блока мені слухати нікого і пішов донизу за пальтом. Коли вийшов і пішов по набережній Фонтанки, відразу побачив, що попереду йде Блок у чорному фетровому капелюсі, легкий, витончений, безтурботний, стукає палицею по тротуару. В зубах у нього диміла цигарка. Він кинув її за парапет у воду, закурив іншу. Я йшов слідом за ним. Він неуважно озирнувся, глянув на мене, прискорив крок. “Підійти або не підійти, окликнути чи не треба” – поки я мучився цією дилемою, він зник. Мені і до цього дня здається, що я зробив помилку, не познайомившись з Блоком. А тоді, вона і поготів мучила мене. Ось, здавалося, можливість, яка дається раз у житті. Чому я не скористався нею, чому не покликав цього потрібного мені чоловіка, найвподобанішого, зачитаного до дірок поета, якому я так зобов'язаний» [1, с. 244]. Вплив особистості О. Блока, блоківської образності й поетики на творчість П. Антокольського виявився досить істотним.

Так, в уривку з поеми «Жорабли» (1915) поет створює навіть образ сучасника, що нагадує той, який описаний у повісті П. Антокольського:

Внезапно он прощался. И в окне
Я долго видел силуэт
В смешном плаще, в широкополой шляпе.
Он незаметно для меня входил
В мои дела [1, с. 15].

Однак слід визнати, що без авторського коментаря цей образ міг бути розглянутий і як стилізований образ незнайомця, що зустрівся ліричному герою на пристані, який вабив його романтикою далеких мандрів. У цьому сенсі «Корабли» можуть бути зіставлені не тільки з поемою О. Блока «Её прибытие» (1904), але і з рядом ранніх віршів Е. Багрицького. Ключовим для такого зіставлення є поетичний образ «блакитних кораблів».

У П. Антокольського «співрозмовник мого мовчання» шепотів «о странах без названья, / И мне являлись в золотой пыли / Все те же голубые корабли» [1, с. 15]. Таким чином, можна з упевненістю говорити, що невідомий «у смішному плащі», що входив «у справи» ліричного героя, це саме О. Блок: він відкрив «сумуючому і томному» юнаку «вдали от моря в городе огромном / на севере...» [1, с. 15] новий і невідомий світ.

У поемі О. Блока:
Там, на рейде, в час мечты!
Далеко за полночь – в дали
Неизведанной земли –
Мы печально провожали
Голубые корабли.
Были странны очертанья
Черных труб и тонких рей... [2, с. 113].

В уривку поеми П. Антокольського ця блоківська поема ніби коротко переказується у другій частині твору. Але коли зачарованість блоківськими образами минає, ліричний герой оглядає життя – і бачить «балаганчик» [1, с. 15] – ще одне відсилення до творчості О. Блока. Звернемо увагу: ліричний герой майже прямо зізнається в тому, що джерелом його натхнення є не стільки життя, похмура дійсність, скільки творчість його попередників і сучасників:

И много строк негданных теснится,
И много встреч недостижимых снится,
И много лиц проходит предо мной.
И груди книг растут сплошной стеной [1, с. 15].

Залежність від книжкової, символістської, в основному, блоківської тематики та образності, – «купи книг», – у творчості поета 1915–1916 років є очевидною. «Вірші виривалися, як з помпи, жалюгідні, наслідувальні, з цілими строфами, списаними у Блока» [1, с. 235], – згодом іронізував сам П. Антокольський. Сприймав молодий поет від О. Блока й образ «прекрасної Дами», яку, як і сучасник, він іменує «Вона», «Її», «Незнайомка». Входять у його вірші й образи Коломбіни, П'єро та Арлекіна.

У вірші «Юность» експлуатується блоківський образ «Її», проте в іншому, ніж в О. Блока, контексті. Можна сказати, що створюваний молодим поетом світ є еkleктичним, зітканим з різних, і часом несумісних, поетичних образів і прикмет світу. Наприклад, хрестовий похід несподівано поєднаний із Сонцебогом:

Пройти метель судьбы и полдень райских роз,
Пройти подземный мрак и райскую дорогу,
Искать Её везде, молиться Ей и Богу,
И в строфы претворить магический вопрос.

И знать: Она простит. <...>
... Крестовый путь в начале.
Мой рдяный Солнцебог не перешел в зенит.
И струны, что поют, о главном умолчали.
И стаи кораблей томятся на причале... [1, с. 27].

У вірші «Коломбина» (1915) тема блоківської п'єси розробляється від першої особи: Коломбіна звертається до П'єро, зізнаючись йому, що не любила його:

Вы думали, Пьеро, что это только поза?
И вы поверили, что я всегда лгала?
И вы не видели, как расцветала роза,
Как в сердце нищее вся нежность изошла? [1, с. 27].

Цей вірш відкриває свого роду невеликий поетичний цикл, в який можна включити драматизований вірш «Comedia dell'arte» і вірш «П'єро умирает», які були написані майже одночасно. Їх можна вважати варіаціями на блоківську тему.

Вірш «Comedia dell'arte» при всьому його наслідувальному характері, містить спробу філософського осмислення буття. На відміну від інших творів тут даються імена дійових осіб і розписані репліки, як і у п'єсі:

Коломбіна. Пьеро! Мой печальный товарищ, мой милый,
Не плачь! Мы шутили. Ведь это – игра.
Пьеро. Довольно! Игре прекратиться пора. <...>
Она ведь забудет.
Игру или жизнь забывают равно [1, с. 28].

У репліках дійових осіб ключовими словами є «гра» і «любов». Вірш завершується афористичним фіналом:

Ушла Коломбина. Пьеро умирает.
Не плачь, Арлекин. Далеко до конца.
Иди и не бойся: пылают сердца,
Но сердце твое никогда не сгорает [1, с. 29].

Наступний вірш циклу називається автоцитатою з попереднього: «П'єро умирает», що встановлює циклічний зв'язок між ними, проте поет виходить з умовного світу своїх персонажів і оголює почуття ліричного героя. Він закоханий і знехтуваний, він відчуває байдужість не тільки коханої, а й усього світу: «Разве не все вам равно / Встретить на улице друга / Или услышать, как выюга / Будет стучаться в окно» [1, с. 29]. Лише у фінальних рядках ліричний герой знову надягає маску П'єро, вигукуючи: «Я ворочусь поутру / Кончить ночную игру... / Эй, Коломбина! Прощайте...» [1, с. 30].

Подібні варіації П. Антокольського зустрічаються й у віршах 1916 року. У них виникають образи терема, у якому живе лірична героїня, непереступаємого порогу, блакитної річки, вірного слуги [1, с. 60]; серенади, золотої ризи, замка, лютні, вінця, обітниці [1, с. 61]; образи в'язниці, палацу, мандрівника [1, с. 59]; терема високого, нового неба, міста святого [1, с. 58]; лицарів Діви, Пречистої Діви [1, с. 55] і т.д. Завершенням цього ряду може бути впізнаваний початок віршованої строфи: «Улица. Осень. В ночи...», що нагадує хрестоматійно відоме «Ночь. Улица. Фонарь. Аптека» О. Блока.

Висновки. Поетика ранньої лірики П. Антокольського, її тематика і образність зумовлені впливом символізму, перш за все, творчістю О. Блока. Звернення до досвіду О. Блока відбувалося в період кризи символізму і багато поетичних рішень поета є наслідуванням, в якому експлуатуються різноманітні засоби виразності та клішовані образи: таємниці, безвір'я, розчарування, пошуку шляхів, функції поета і поезії;

поетичні образи кубка, блакитних кораблів, Балаганчика і його персонажів, Незнайомки, Її, терема, непереступаємого порогу, блакитної річки і т.д. Публікація невідомих творів П. Антокольського та їх введення до наукового обігу є важливим кроком для створення цілісного уявлення про обсяг спадщини поета та її джерела, особливості та еволюцію її розвитку і, у кінцевому підсумку, про місце його творчості в історії літератури.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розгляд подальшої, більш зрілої поезії П. Г. Антокольського у контексті поезії символізму.

Список використаної літератури

1. Антокольский П. Г. Далеко это было где-то... : Стихи. Пьесы Автобиографическая повесть / П. Г. Антокольский ; сост., публикация, коммент. А. Тоома, А. Тоом. – Москва : Дом-музей Марины Цветаевой, 2010. – 464 с. ; Antokolskiy P. G. Daleko eto bylo gde-to... : Stikhi. Pesy Avtobiograficheskaya povest / P. G. Antokolskiy ; sost., publikatsiya, komment. A. Tooma, A. Toom. – Moskva : Dom-muzeu Mariny Tsvetaevoy, 2010. – 464 s.

2. Блок А. А. Поэзия, драмы, проза / А. А. Блок. – Москва : Олма-Пресс, 2001. – 800 с. ; Blok A. A. Poeziya, dramy, proza / A. A. Blok. – Moskva : Olma-Press, 2001. – 800 s.

3. Тоом Ан. От составителей / Ан. Тоом, А. Тоом // Антокольский П. Г. Далеко это было где-то... : Стихи. Пьесы. Автобиографическая повесть / П. Г. Антокольский ; сост., публикация, коммент. А. Тоома, А. Тоом. – Москва : Дом-музей Марины Цветаевой, 2010. – С. 1–10 ; Toom An. Ot sostaviteley / An. Toom, A. Toom // Antokolskiy P. G. Daleko eto bylo gde-to... : Stikhi. Pesy Avtobiograficheskaya povest / P. G. Antokolskiy ; sost., publikatsiya, komment. A. Tooma, A. Toom. – Moskva : Dom-muzeu Mariny Tsvetaevoy, 2010. – S. 1–10.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2019.

S. Zubenko

1910–1920'S POETRY OF P. ANTOKOLSKY IN THE CONTEXT OF O. BLOCK'S CREATIVE WORK

Pavel Antokolsky's took his first steps in poetry when literary life in Petersburg and Moscow was raging: new poetic circles were formed and new bright personalities appeared. The poems composed by Alexander Block, an older generation poet, were the object of general admiration. But young talents, almost of the same age as Antokolsky, such as Akhmatova, Pasternak, Mandelstam, Tsvetaeva, Mayakovsky, Yesenin, etc. represented themselves as strong, bright personalities, confident poets and competed on equal terms with the previous literary generation. However, despite his bright talent, the young poet did not consider his early works worth publishing. Many of them remained unknown until 2010 when the book «Daleko eto bylo gde-to...» («It was somewhere far away...») was published. This book appeared as a result of exploring the poet's archive by his descendants Andrew Toom, professor at Pernambuco State University (Brazil) and Anna Toom, professor at Touro International University (USA).

P. Antokolskiy's poetry has always been researched in the context of the Soviet poetry and it has been also believed that 1920s was the time when he started his career in literature. The researchers such as L. Anninsky, T. Beck, I. Grinberg, R. Igoshina, T. Letapurs, K. Nikitina, L. Ozerov, D. Reznikov, A. Tarasenkov, etc. also investigated the poetry by P. Antokolskiy in this context.

However, the early poems of P. Antokolsky, which were published only in 2010, enable to clarify the periodization of his creative work and to distinguish the period of «apprenticeship» that took place in the 1910s.

P. Antokolsky established himself as a poet in the Silver Age of the Russian poetry and at first was fascinated with symbolism, futurism and acmeism.

The theme and images of P. Antokolsky's early lyrics are influenced by symbolism and above all, by O. Block's creative work. Referring to the experience of O. Block was due to the crisis of symbolism and many poetic decisions of P. Antokolsky present the imitation, which exploits various means of expression and clichéd images: mysteries, disbelief, disappointment, search for ways, functions of the poet and poetry; poetic images of the cup, blue ships, the Balaganchik and his characters, the Stranger, Her, the Thorem, the steady threshold, the blue river, etc. The publication of P. Antokolsky's unknown works is an important step in creating a holistic view of his poetry and its origin, features and evolution of its development and, ultimately, the place of his creative work in the history of literature.

Key words: poetry, symbolism, images, apprenticeship.

УДК 821.161.2-3.09

Л. М. Кулакевич

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ Ю. СМОЛИЧА «ОСТАННІЙ ЕЙДЖЕВУД» ЯК ПЕРШОГО УКРАЇНСЬКОГО ЕКШЕНУ

У статті досліджено історію наукового побутування термінів «бойовик» та «екшен», запропоновано їх уточнене визначення. Проаналізовано жанрові особливості роману Ю. Смолича, на підставі яких твір можна класифікувати як перший український екшен (щільність подій у часі, неймовірні перепони, кліфхентери, щасливий фінал тощо). Підкреслено, що у вибудованих Ю. Смоличем перипетіях чітко проглядає архетипний сюжет, що простежується в казці про Коція Безсмертного. Акцентовано, що, ураховуючи час створення роману (1925) і розвиток екшену як жанру кіно, Ю. Смолич не міг дотримуватися жанрового канону екшену, адже його ще не існувало, відповідно письменник самостійно виробив художні прийоми, які нині вважаються канонічними для згаданого жанру.

Ключові слова: екшен, бойовик, авантюрний роман, образ супермена, канон екшену

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-42-48

Художня спадщина українського письменника Юрія Смолича ще не стала об'єктом системного наукового дослідження. Маємо лише нариси життя і творчості письменника, написані З. Голубевою, Є. Старинкевичем, С. Шаховським, нечисленні розвідки його творчості В. Олефір, А. Носко, В. Піскунова. Переважна байдужість українських радянських науковців до творів Ю. Смолича, ігнорування його здобутків сучасними українськими літературознавцями певною мірою можна потрактувати як покарання письменника за таємну співпрацю з органами НКВД / МГБ / КГБ, участь у спецвиробках серед українських емігрантів. **Актуальність** вивчення творчого